

РОЗДІЛ 8. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.226:343.988:159.9.07

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.38>

ПОРТРЕТ ЖЕРТВИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Авраменко С.М.,

*кандидат юридичних наук, адвокат,
асистент кафедри теорії та історії держави і права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9507-2565>*

Мельник А.Р.,

*доктор філософії в галузі права, адвокат,
асистент кафедри теорії та історії держави і права,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8613-1965>*

Авраменко С.М., Мельник А.Р. Портрет жертви домашнього насильства та його особливості в умовах воєнного стану.

У статті висвітлюється необхідність та перспективи дослідження типового портрету жертви домашнього насильства. Вивчення соціально-демографічних ознак допомагає визначити найбільш важливі напрями профілактичної роботи, зокрема серед тих груп населення, представники яких найчастіше стають жертвами даного злочину. Нами аналізується відомості про стать – у переважній більшості випадків це жінки; вік – найбільш вразливі жінки молодого віку; рівень освіти – зазвичай жертви мають низький рівень освіти та інші дані про соціальний статус потерпілих осіб.

Досліджуються особливості жертв в умовах війни. Так, жертви домашнього насильства в час війни, крім всього іншого характеризуються тим, що вони стикаються зі стресом, тривогою, депресією та фізичними травмами. Крім того, вони можуть відчувати ізоляцію та страх через військові дії та загрози. В умовах війни, жертви домашнього насильства є більш вразливими.

Зроблено висновки, що особливою рисою притаманною потерпілій від домашнього насилля є відсутність житла або іншого помешкання, куди жінка могла б переїхати та забрати своїх дітей. З'ясовано, що жінки залишаються з кривдником і продовжують потерпати у зв'язку з нав'язаними стереотипами чи традиціями, які прославляють шлюб найвищою цінністю та закликають до збереження родини за будь-яку ціну. При цьому важливим фактором є наявність людей, які переконують жінку (або підтримують у неї впевненість) у тому, що вона сама винна в насильстві й може зупинити його, повністю підкорившись вимогам партнера.

Досліджується зв'язок між рівнем інтелекту та можливістю стати жертвою. Так високий рівень інтелекту дає можливість не піддаватися впливу інших та відстоювати власну думку. Зазвичай жертви домашнього насильства не мають власного бачення, піддаються маніпуляції, а також не беруть на себе відповідальність.

Прослідковується тенденція зростання кількості жертв домашнього насилля з наявністю залежності, зокрема наркотичної, алкогольної, токсичної.

Досліджено, що наслідки насильства на дітьми впливають на все їхнє подальше життя, формуючи малоосвічених, соціально дезадаптованих осіб, які стикаються з проблемами у створенні сім'ї та не здатні стати гарними, люблячими батьками.

Ключові слова: домашнє насильство, жертва, потерпіла, воєнний стан, психологічний стан, сім'я.

Avramenko S.M., Melnyk A.R. Portrait of the victim of domestic violence and its characteristics under the conditions of marital state.

The article highlights the need and prospects of researching a typical portrait of a victim of domestic violence. The study of socio-demographic characteristics helps to determine the most important directions of preventive work, in particular among those population groups whose representatives most often become victims of this crime. We analyze information about gender - in the vast majority of cases it is women; age - young women are the most vulnerable; level of education – usually the victims have a low level of education and other data on the social status of the victims.

The peculiarities of victims in the conditions of war are studied. Thus, victims of domestic violence in times of war are characterized by stress, anxiety, depression and physical trauma, among other things. In addition, they may feel isolated and fearful because of military actions and threats. In war, victims of domestic violence are more vulnerable.

It was concluded that a special feature of victims of domestic violence is the lack of housing or other accommodation where a woman could move and take her children. It has been found that women stay with the abuser and continue to suffer due to imposed stereotypes or traditions that glorify marriage as the highest value and call for the preservation of the family at any cost. At the same time, an important factor is the presence of people who convince the woman (or support her confidence) that she herself is to blame for the violence and can stop it by fully submitting to her partner's demands.

The relationship between the level of intelligence and the possibility of becoming a victim is investigated. Such a high level of intelligence makes it possible not to be influenced by others and to defend one's own opinion. Usually, victims of domestic violence do not have their own vision, are manipulated, and do not take responsibility.

There is an increasing trend in the number of victims of domestic violence with the presence of addiction, in particular drug, alcohol, and toxic substances.

It has been studied that the consequences of violence on children affect their entire future life, forming poorly educated, socially maladapted individuals who face problems in creating a family and are unable to become good, loving parents.

Key words: domestic violence, victim, victim, martial law, psychological state, family.

Постановка проблеми. Потерпіла особа, у справах домашнього насильства, містить певну кількість різних особливостей, ознак, властивостей та рис.

Вивчення особи потерпілої відіграє важливу роль в питанні протидії домашнього насильства. З урахуванням особи потерпілої та її поведінки можна вирішити низку питань, зокрема: найбільш повно з'ясувати причини виникнення злочинної поведінки, розкрити особливості взаємодії потерпілих і злочинців, що передували злочинному посяганням, проаналізувати їх вплив на формування готовності винних до вчинення злочину та виробити заходи запобігання злочинам зазначеної категорії [1].

Стан опрацювання цієї проблематики. Українські вчені, такі як Яра О.С. [15], Стасюк Н.А. [19], Ладиченко В.В., Гулак О.В., Артеменко О.В. [1], Комаринська Ю.Б., Буклів Л.Г. [11] неодноразово звертали свою увагу на дослідженні портрету жертви домашнього насильства. Однак, на даний час відсутні дослідження особливостей портрету жертви домашнього насильства в умовах воєнного стану.

Метою дослідження виступає комплексний аналіз портрету жертви домашнього насильства та його особливості в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. У криміналістичній літературі зазначається, що глибоке дослідження особи потерпілого, його поведінки, взаємовідносин з оточуючими, характеру, схильностей та звичок є підставою для побудови основної версії про особу, що вчинила кримінальне правопорушення [2, с. 28].

Для опису особи потерпілої від сімейного насильства, варто дослідити законодавчі визначення важливих термінів. Так, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» встановлює, що домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа,

яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [3].

Згідно з диспозицією ст. 126-1 КК України домашнє насильство може бути вчинене щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах [4]. Фактично йдеться про шість груп осіб, зокрема: 1) один з подружжя; 2) один з колишнього подружжя; 3) інша особа, з якою винний перебуває в сімейних відносинах; 4) інша особа, з якою винний перебував у сімейних відносинах; 5) інша особа, з якою винний перебуває в близьких відносинах; 6) інша особа, з якою винний перебував у близьких відносинах [5, с. 52].

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» особа, яка постраждала від домашнього насильства – це особа, яка зазнала домашнього насильства у будь-якій формі.

При цьому вищезгаданий Закон встановлює, що дитина, яка постраждала від домашнього насильства – це особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства [3].

Варто звернути увагу на той факт, що проблема домашнього насильства наразі є гендерно детермінованою: жінки більше страждають від неї та виявляють більшу готовність протидіяти їй [6].

Як свідчить практика, у більшості випадків, постраждалими від домашнього насильства є жінки та дівчата, а кривдниками – чоловіки. Водночас, лише незначна частина чоловіків визначається постраждалими від домашнього насильства. До того ж, його частота та жорстокість є набагато меншими за насильство над жінками [7].

При цьому варто враховувати, що показник жертв серед чоловіків є хибним. Статус чоловіка в суспільстві та ментальність сприяють тому, що психологічно чоловікові значно тяжче визнати себе жертвою насилля. У зв'язку з цим дана категорія справ стає латентною, а тому не відображається у статистиці загальної картини домашнього насилля.

Відповідно до статистики Генеральної прокуратури України потерпілими від домашнього насильства у 88% є жінки. Але потрібно враховувати, що дитина, яка є свідком насильства теж є постражданою від домашнього насильства [8].

За даними ООН, кожна четверта українка у віці 15–49 років за своє життя принаймні раз постраждала від сексуального чи фізичного насильства [6]. При цьому від домашнього насилля страждають саме жінки молодого віку.

Аналізуючи портрет жертв домашнього насилля, нами було виділено декілька ознак даної категорії потерпілих. Зокрема, це низька самооцінка, невпевненість у собі, постійне відчуття провини, навіть коли це не так, соціальна ізоляція та залежність від кривдника (психологічна, економічна, емоційна, сексуальна або фізична) [9, с. 21].

Більшість вчених виділяють певні спільні риси, які притаманні жертвам, а саме потерпілі дотримуються традиційних уявлень про родину, про роль жінки в сім'ї, про «жіноче призначення», схильні брати на себе відповідальність за дії винного, страждають від почуття провини, здебільшого пасивні, але при цьому досить сильні, щоб використовувати оточення для виживання, а іноді – для уникнення чергового акта насильства, демонструють ознаки відчутної реакції на стрес і висловлюють своє невдоволення, що вказують на психофізіологічні розлади, вважають, що «успішні» сексуальні стосунки можуть стабілізувати відносини в цілому, переконанні, що ніхто не може допомогти їм розв'язати проблему насильства в сім'ї [9, с. 21].

Як правило у дорослих жертв домашнього насильства спостерігається виправдання дій кривдника («жертва завжди сама винна»), гіпертрофоване почуття провини, пригнічене почуття гніву, впевненість в тому, що ніхто не може реально допомогти, віра в міф про норму насильницьких стосунків у сім'ї («б'є – значить, любить», «биття визначає свідомість», «всіх дітей б'ють батьки»), у жінок – понижене розуміння ролі жінки в суспільстві і в сім'ї.

При цьому потрібно враховувати, що домашнє насильство характеризується не нормальною обстановкою в сім'ї. Вона, як правило, включає цілий комплекс життєвих негараздів і труднощів, що тривалий час накопичуються в умовах взаємного спілкування людей в родині або в спільній квартирі [10, с. 300].

У наш час особливо важливим є врахування психологічного стану жертви. Військові дії можуть призводити до стресу, посттравматичного стресового розладу та інших психічних проблем, що збільшують вразливість до насильства. Люди, які проживають в районах, де ведеться активні

бойові дії, можуть бути особливо піддані стресу та травматичним подіям, що створює додаткові умови для виникнення сімейного насильства.

Як один з факторів який притаманний частині жертв домашнього насилля є наявність залежності, зокрема наркотичної, алкогольної, токсичної. Дані особи не можуть вийти з аб'юзивних відносин та не усвідомлюють всю наслідки дій насильства щодо їх.

Проте, жертвою домашнього насильства може стати будь-яка людина. Але рівень освіти прямо впливає на перспективу стати потерпілим від даного злочину [11]. Більшість жертв домашнього насилля мають низький освітній рівень. «Жінки, що мають вищу освіту й високий соціальний статус, не можуть миритися з будь-якими формами насильства по відношенню до себе. Особливо болісно вони реагують на психологічний тиск і пригноблення. Часто саме цей вид насильства спонукає їх до радикальних змін власного життя» [12, с. 15].

З цього робимо висновок, що високий рівень інтелекту дає можливість не піддаватися впливу інших та відстоювати власну думку. Зазвичай жертви домашнього насильства не мають власного бачення, піддаються маніпуляції, а також не беруть на себе відповідальність. Такі особи не вчать-ся на чужих помилках і не роблять висновки із своїх.

Важливим при терпимості насилля є рівень індивідуального грошового забезпечення у жертв. Маємо констатувати, що війна змінила фінансові можливості великої кількості людей. Тотальна бідність або навпаки неочікуване фінансове зростання, призвели до толерантності дій кривдника. Жертви домашнього насилля, які не мають свого доходу, не ризикують заявляти про випадки порушення їх прав.

Як показують дослідження, існує зв'язок між практикою фізичного насильства над дітьми та домашнім насильством над жінками [13].

Характеризуючи жертв домашнього насилля, можемо констатувати той факт, що переважна більшість потерпілих стикалась з насиллям в дитинстві. Дитячі травми, які не пропрацьовані в дорослому віці та заздалегідь запрограмовані принципи на приниження та підкорення більш сильнішої особистості сприяють вчиненню протиправних діянь щодо таких осіб.

Доведено, що насильство щодо дітей не проходить безслідно, воно впливає на подальше життя потерпілого, на його психіку, формування особистості, відношення до осіб іншої статі, створення власної сім'ї. Такі діти потребують реабілітації та психологічної допомоги [14, с. 77].

Статистика свідчить, що особи, які стикалися з насиллям у підлітковому або дитячому віці, піддаються до негативних дій у три-чотири рази більше ніж інші [15, с. 280]. У випадках, коли людина зазнає тривалого насильства формується умовна безпорадність, що у подальшому стає тотальною безпорадністю. При цьому кривдник використовує різні методи маніпуляції жертвою, тим самим повністю підкорюючи жертву під себе. Така сильна особистість може створювати ілюзію змін у поведінці від негативу до позитиву, тим самим дає надію на припинення насилля, але в той же час підсилює свій вплив на слабку особистість.

За даними досліджень, потерпілі від домашнього насильства є пасивними потерпілими. Зазвичай вони надають повні та правдиві показання, які заслуговують довіри, при цьому, під час слідства поводять себе неактивно. У переважній більшості, потерпілі від домашнього насильства, не заявляють жодних клопотань під час досудового розслідування та судового розгляду, крім того їх доводиться переконувати у необхідності участі в тій або іншій слідчій (розшуковій) дії. Нерідко навіть відмовляються знайомитися з матеріалами закінченого досудового розслідування [10, с. 299].

Фатальним є той факт, що протидія домашнього насильства в Україні наразі перебуває на низькому рівні. Лише 10% постраждалих заявляють про протиправні дії щодо них [16].

Формуючи портрет потенційної жертви домашнього насилля Буклів Л.Г. вказав, що це особа, яка має ознаки депресії, низьку самооцінку, стикалася з домашнім насильством у минулому, має низький інтелектуальний і освітній рівень, боїться брати на себе відповідальність і має постійно відчуття провини, а тому підкорюється кривднику для уникнення подальших насильницьких дій [11, с. 13].

Жертви домашнього насильства в час війни крім всього іншого характеризуються тим, що вони стикаються зі стресом, тривогою, депресією та фізичними травмами. Крім того, вони можуть відчувати ізоляцію та страх через військові дії та загрози.

В умовах війни, жертви домашнього насильства є більш вразливими. Непередбачувані трагічні події в державі відштовхують на другий план сімейні конфлікти. Правоохоронні органи, соціальні

служби та й звичайні люди в більшості задіяні у вирішенні нагальних проблем створених війною (таких як розбір завалів, порятунок людей та інші).

Варто зазначити, що часто віктимна поведінка жертв домашнього насильства є формою агресії або самоагресії: вона спрямована на придушення і контроль над поведінкою й переживаннями інших людей або себе [17].

Особливою рисою притаманною потерпілій від домашнього насильства є відсутність житла або іншого помешкання, куди жінка могла б переїхати та забрати своїх дітей. Доволі часто жінки залишаються з кривдником і продовжують потерпати у зв'язку з нав'язаними стереотипами чи традиціями, які прославляють шлюб найвищою цінністю та закликають до збереження родини за будь-яку ціну.

При цьому важливим фактором є наявність людей, які переконують жінку (або підтримують у неї впевненість) у тому, що вона сама винна в насильстві й може зупинити його, повністю підкорившись вимогам партнера [18, с. 161]. У той час як потерпілі особи часто не можуть мобілізувати власні ресурси, необхідні для припинення аб'юзивних відносин і початку нового життя для себе та своїх дітей, особливо безпосередньо після травмування [19, с. 99].

Висновки. Розуміння портрету жертви домашнього насильства є важливою передумовою комплексної боротьби з даним явищем. Війна внесла корективи в портрет особи потерпілої від домашнього насильства. Загалом жертвою домашнього насильства в переважній більшості випадків є жінки, які мають низьку самооцінку, невпевнені в собі та залежні від чоловіків. Вони не можуть залишити аб'юзивні відносини через осуд суспільства, відсутність підтримки, відсутність своїх коштів, нерухомості, низький рівень освіти. В більшості це особи, які пережили насильство в дитинстві та сприймають агресивно-домінантну модель сімейних відносин як норму поведінки.

Таким чином, можемо констатувати, що віктимологічний портрет жертви домашнього насильства має ряд притаманних соціально-демографічних та морально-психологічних ознак.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ладиченко В.В., Гулак О.В., Артеменко О.В. Віктимологічний портрет жертви домашнього насильства. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право.* 2022. №. 70. С. 389–392. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.62> (дата звернення: 17.01.2024).
2. Резнікова О.І. Віктимологічне пізнання особи у криміналістиці: дис...канд. Юрид. Наук. 02.00.09. Харків, 2015. 239 с.
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII: станом на 31 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 16.01.2024).
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 No 2341-III. Верховна Рада України: веб-сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=проступки#w1_1 (дата звернення: 16.01.2024).
5. Беспаль О.Л. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей, що вчиняються в сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2019. 294 с.
6. Global Protection Cluster. Media Guidelines for Reporting on Gender-Based Violence in Humanitarian Contexts. URL: <https://gbvaor.net/sites/default/files/2020-02/IRC-WGSS-Toolkit-Eng.pdf> (дата звернення: 25.01.2024)
7. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Довідник для членів парламенту. – К: «К. І. С.», 2014 URL: <https://tm.coe.int/1680096e45> (дата звернення: 22.01.2024).
8. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального Прокурора.* URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareystrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 09.01.2024).
9. Правові засади запобігання насильству в сім'ї: Гадацьке районне управління юстиції. Гадач, 2011. 47 с.

10. Слухаєнко Ю.М. Криміналістична характеристика домашнього насильства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 1970. Т. 3, № 91. С. 295–306. URL: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.91.295-306> (дата звернення: 01.02.2024).
11. Буклів Л.Г. Портрет потенційної жертви домашнього насильства / Л.Г. Буклів // Філософсько-світоглядний вимір сучасності: міжгалузеві диспути: матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 17-18 листопада 2022 р. / відп. ред. О.В. Черемісін. – Івано-Франківськ, 2023. – С. 11–14.
12. Соціально-економічні причини насильства в сім'ї в Україні: аналіз проблем та шляхи запобігання (матеріали за результатами соціологічного опитування). К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. 144 с.
13. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Довідник для членів парламенту. – К: «К. І. С.», 2014. URL: <https://rm.coe.int/1680096e45> (дата звернення 23.01.2024).
14. Авраменко С.М. Розслідування розбещення неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 242 с.
15. Yara O.S., Stasiuk N.A. Problem issues of criminal proceedings regarding domestic violence. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2021. № 63. С. 279–283. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.63.48> (дата звернення: 17.01.2024).
16. Домашнє насильство: факти та цифри / Освітній проект ДІМ (НЕ)БЕЗПЕКИ URL: <https://nonviolence.ed-era.com/video> (дата звернення 23.01.2024).
17. Психологічний портрет жертви насильства в сім'ї. URL: <http://chop-rada.gov.ua/archives/25698> (дата звернення 01.02.2024)
18. Golovko, L., Shynkaruk, N., Popova, O., Melnyk, A., & Medvedska, V. (2023). Aspectos legales de la protección de los derechos de las mujeres frente a la violencia doméstica según la legislación de Hungría y Ucrania. *Interacción Y Perspectiva*, 14(1), 155–169. Recuperado a partir de <https://produccioncientificaluz.org/index.php/interaccion/article/view/41382>.
19. Стасюк Н.А. Кримінологічна характеристика домашнього насильства: дис. ... д-ра філософії в галузі права: 12.00.08. Київ, 2022. 173 с.